

Annex 2: Esbotzada de barreres en la cobertura de la guerra a l'Iraq

Xavier Giró

La cobertura de la guerra a l'Iraq, que les forces dirigides pel govern dels Estats Units van iniciar el 20 de març de 2003, va trencar un bon nombre de les barreres informatives amb què normalment es troben els mitjans de comunicació i, en conseqüència, va posar en qüestió les anàlisis esquemàtiques que habitualment etiqueten els mitjans de forma apocalíptica com a simples propagandistes governamentals o de *l'establishment*.

Es va tractar d'una esbotzada en tota regla, això sí, agra i dolça alhora, tal com mostra un seguit d'estudis i exemples¹ que analitzen i il·lustren com es va desplegar la cobertura del conflicte. Dins del macrodiscurs mediàtic sobre la guerra van aparèixer discursos –o corrents discursives– amb lògiques diferenciades. Si prenem com a referència la posició ideològica sobre el conflicte, hi va haver tres corrents: un a favor de la guerra; un altre en contra, i un tercer corrent neutral, almenys aparentment.

Ara bé, si com a tret distintiu prenem la forma de treballar, es pot afirmar que hi va haver un discurs *professional* –regit bàsicament pel criteri d'explicar el que es veu, se sap o s'esbrina– i també la seva antítesi, un discurs no-professional amb múltiples variants –per exemple, el que amaga part del que se sap, o el que s'inventa o difon pseudo-informació, entre d'altres.

Hi ha encara, almenys, un tercer criteri definible en funció del tipus d'exposició de la informació. Per un costat, hi va haver un enfocament que aquí anomenarem *professionalista* –a diferència del professional– que en aparença es basa en la lògica d'explicar “les coses tal com són”, però que, presoner de la batalla per l'audiència, fa un discurs sensacionalista, autoelogiós, poc informatiu i encara menys formatiu. Per contra, hi ha també un discurs que fuig de l'espectacle, del sensacionalisme i que promou el coneixement i la reflexió.

És necessari remarcar que les categories analítiques de

discursos –o de corrents discursius, o de fer periodisme– descrites fins aquí no són exclusives d'una o altra cadena televisiva o radiofònica, sinó que estan presents, encara que en proporcions diferents segons els casos, en totes les televisions i ràdios rebudes a Catalunya². És més, hi són, però no en forma químicament pura, sinó que, com veurem a continuació, apareixen de forma entrecreuada tot oferint, així, diverses combinacions. Per posar només dos exemples, es pot afirmar que hi va haver periodisme professionalista tant a favor com en contra de la guerra.

Amb l'objectiu de fer l'exposició tan clara com sigui possible, farem servir com a fil conductor les quatre categories de periodisme que estimem més rellevants en la cobertura de la guerra a l'Iraq: a favor de la guerra, en contra, professional i professionalista.

Periodisme a favor de la guerra

En la fase prèvia als atacs oberts, a diferència d'alguns mitjans nord-americans que clamaven a favor de l'esclat de les hostilitats³, qui estava a favor d'entrar en combat s'amagava darrere d'expressions com “no estem a favor de la guerra, però cal desarmar Saddam”, “no estem a favor de la guerra, però cal fer fora Saddam per alliberar els iraquians”, “no estem a favor de la guerra, però s'ha d'envair l'Iraq”.

La difusió acrítica de preses de posició a favor de la guerra per part de militars, càrrecs polítics del Govern espanyol i experts que repeteixen les mateixes idees que el cap del Pentàgon, Donald Rumsfeld, es combinaven amb comentaris que implícitament i gratuïtament reforçaven els arguments guerrers. Un dels exemples més coneguts va ser una *entradeta* del presentador del telediari-2 de TVE quan encara es debatia sobre les resolucions del consell de seguretat. El 3 de març, per donar pas a l'enviada especial a Bagdad, va dir:

"Sigue el goteo. Es la táctica de Saddam. Irán ha anulado hoy seis misiles. Ahora también promete entregar un nuevo informe sobre los arsenales de ántrax y gas nervioso. Saddam demuestra que tiene armas de destrucción masiva y ofrece información conforme la presión sobre su régimen aumenta".

El problema del text no està en l'estimació sobre les causes i el ritme amb què el president iraquíà ofereix informació. Això és una valoració discutible –per cert, coincident amb la de José María Aznar, llavors president del Govern–, i, per tant, també admissible com a interpretació, anàlisi o opinió, per molt que hagi estat un retret per part d'aquells que, sota la suposició que es pot separar informació d'opinió, van entendre que el presentador les havia barrejat. El que no és admissible, la trampa, és presentar la promesa d'uns informes sobre àntrax i gas nerviós –el contingut dels quals li eren desconeguts i que podrien referir-se (o no) a una eventual i anterior destrucció dels arsenals– com a prova de l'existència d'armes de destrucció massiva, que justament era un dels arguments fonamentals dels bel·licistes.

També es fa periodisme a favor de la guerra quan s'emeten programes especials en moments oportuns sobre els perills de la guerra biològica o els "amics de Saddam". O quan els actors internacionals que s'oposen a la intervenció –França, Alemanya o Rússia– pràcticament desapareixen dels guions dels informatius. Alguns televidents encara deuen desconèixer que Rússia estava disposada a vetar una segona resolució del Consell de Seguretat pensada per legitimar la guerra o també deuen ignorar que el 24 de març –després de l'inici oficial dels atacs–, el ministre d'Afers Estrangers rus, Ivanov, va dir que la invasió era il·legal i estava destinada al fracàs.

Segons l'estudi d'AIDEKA sobre el telediari-2 de TVE, les declaracions directes i les referències a declaracions favorables a la guerra van ocupar el doble de temps que les declaracions directes i les referències a declaracions en contra. L'informe del CAC⁴ sobre les 72 primeres hores del conflicte va destacar que, dins dels programes especials, a qui va dedicar més temps TVE va ser als membres del Govern central (43,6%) en contrast amb el 10,5% del temps en què van aparèixer personatges del PSOE.

La mitigació de les veus en contra de la guerra no es limita a fer desaparèixer d'antena autoritats, governs o simples

polítics que hi estan en contra. En el periodisme bel·licista, les manifestacions ocupen un lloc gairebé insignificant en comparació amb els atacs a les seus del Partit Popular. El relat detallat del boicot a un acte d'Alberto Fernández a Reus i el fet de qualificar-lo com a "métodos de terrorismo callejero" també en són formes característiques.

Quant a les manifestacions, malgrat l'enorme dimensió de la protesta, no se'n fan retransmissions en directe i si hi ha algun incident, com l'episodi en què un petit grup va aprofitar per agafar un pernil d'El Corte Inglés a Barcelona, s'esbomba sense miraments. En el cas d'una altra manifestació, ara a Madrid, el 21 de març, arran dels aldarulls registrats, els diaris parlaven de "violenta actuació policial", tanmateix en el Telediario-1 (TVE) es referien als manifestants amb la substantivació "los violentos" i s'esmentaven deu ferits mentre que el servei mèdic SAMUR havia dit que n'hi havia cinquanta. Si les manifestacions pacifistes del país ja ocupaven poc espai –malgrat tot no es pot evitar informar-ne–, les dels Estats Units eren invisibles.

La informació sobre el lliurament dels premis Goya, on un bon nombre de persones van protestar contra la guerra, va patir en algunes televisions una censura directa, tot i que era tan gran la força dels fets que no es podia evitar que l'audiència se n'adonés. A més, després, la polèmica generada va fer impossible que el públic no se n'assabentés; va ser inaturable, ineludible, en termes informatius. Una cosa semblant va passar amb les paraules del cineasta Pedro Almodóvar quan va rebre un Oscar. No es va informar de la roda de premsa en què va carregar contra la guerra i ni tan sols es va dir que va dedicar el premi a la pau. Les crítiques d'Almodóvar al Govern sí que van aparèixer a l'informatiu de les 10 de la nit de TVE-2.

L'assumpció dels criteris del Govern en la valoració dels esdeveniments politicomilitars es dona, per exemple a Antena 3 TV, quan es considera una "notícia bona" el fet que Turquia accepti el pas de tropes nord-americanes i una "notícia dolenta" que Rússia i la Xina creguin que encara es pot aturar la guerra. A aquesta emissora, per cert, a diferència de les altres, el sobretítol durant la confrontació no va ser "Guerra a l'Iraq" sinó "Guerra a Saddam", també en sintonia amb les orientacions dels visitants de les Açores.

En la presentació de les postures en pugna, no és que sobretot o només apareguin les favorables, sinó que les

contràries, si és que surten, es troben precedides i seguides de declaracions on sempre l'argument proguerra té l'última paraula. Va passar tan sovint que la tècnica va rebre el nom de "bocadillo", una fórmula coneguda a RNE.

Un cop començada la guerra, el mimetisme ideològic amb el bàndol nord-americà és habitual. Tant en peces de TVE com d'Antena 3 TV i de Tele-5, en què s'usa el terme "aliats" per referir-se als agressors, amb el que això comporta implícitament de positiu per l'evocació de les tropes que a la Segona Guerra Mundial lluitaven contra el nazisme. El recurs al "lèxic USA" es va fer explícit en fragments de textos com "las tropas norteamericanas han ido limpiando la zona, hasta pocos kilómetros de Bagdad" [la cursiva és nostra] i no ho diu referint-se a mines, sinó al fet que "se había ido matando a todos los iraquíes que ofrecían resistencia a las tropas americanas". En el Telediario-1 del 27 de març es va dir: "El sol y el buen tiempo han permitido a los helicópteros norteamericanos trabajar sin problemas". Un portaveu militar no ho hagués sabut dir millor.

Quan les tropes no iraquianes van conquerir Um Qasar, un port estratègic per al desembarcament de tropes i material bèl·lic o no, a Antena 3 TV es va sentir a dir que "es uno de los objetivos de las tropas aliadas, porque permitía suministrar ayuda humanitaria a la población del sur de Irak". Clar, parcialment és cert, és d'una lògica implacable. Primer es destrossa la ciutat i després es reivindica l'ajuda humanitària. El mateix va fer el general 'Tomy' Franks –noti's la familiaritat en fer ús del nom de pila– que, enmig del setge de Bàssora, anunciava que aviat, quan entressin, tindria aigua i aliments, sense que la informació fes esment a perquè a la ciutat els mancaven aquells béns tan preuats. A RNE també es registra el mateix fenomen. [Escapar-se del llenguatge de les fonts no és senzill. Valgui apuntar que a un diari contrari a la guerra com *El País* va aparèixer un gràfic sota el títol "Liberación de Um Qasar".]

El periodisme a favor de la guerra ridiculitzava les tropes iraquianes, les seves armes, les capacitats i les rendicions, però mai feien el mateix amb les forces militars coalitzades al voltant de les nord-americanes, de les quals en lloava l'eficàcia i l'alta capacitat tècnica. També va evitar les imatges de les víctimes, especialment de les que no són militars. Segons els informes de l'anomenat Comitè contra la manipulació a TVE, el 26 de març, la cadena va amagar els morts civils en el bombardeig d'un mercat a Bagdad per

ordre del Govern.

S'ha d'apuntar aquí, no obstant això, una qüestió delicada a la qual més endavant ens hi tornarem a referir. L'informe del Comitè no és del tot coherent. En realitat, com el mateix document recull, en aquella emissió, un 3% de la informació sobre el conflicte va consistir en imatges dels efectes del bombardeig sobre la població, no es va amagar pas del tot l'existència de víctimes i, fins i tot, es va dir que hi havia hagut una "atroz masacre de civiles iraquíes en el mercado de Bagdad". No hi va haver, doncs, una omissió total. Encara que fos només a través d'una escletxa, l'audiència de TVE va poder veure l'horror de la guerra i, de vegades, a través d'una petita obertura es veu tot el paisatge.

Clar, el 3% és ben poc comparat amb el 97% restant, que es va compondre de reportatges i vídeos sobre l'estratègia dels "aliats", d'una roda de premsa del cap del Pentàgon –Donald Rumsfeld–, d'unes declaracions del ministre Javier Arenas, d'unes altres del ministre Àngel Acebes en defensa de les càrregues policials del dia anterior contra manifestants i de les agressions a les seus del PP. El repartiment del temps és escandalós, cert, però també és cert que hi va haver informació sobre les víctimes.

El dia que van matar José Couso Permuy, el càmera de Tele-5, i Taras Prostuyk (Reuters) al Telediario-2 (8 d'abril) només es va donar la versió del Pentàgon: "El mando aliado asegura que francotiradores iraquíes habían disparado desde ese lugar" [hotel Palestina de Bagdad]. A més, segons l'estudi d'AIDEKA, el temps dedicat a la mort del periodista Julio Anguita Parrado, a causa d'un atac iraquí, va ser quatre vegades més gran que el dedicat a Couso.

A dues de les ràdios més properes a la línia governamental, RNE i la COPE, les tertúlies són senzillament vehicles discursius de deslegitimació del PSOE per estar en contra de la guerra i de legitimació de les posicions del Govern.

Periodisme contra la guerra

En el cabdal informatiu sobre el conflicte, s'hi ha trobat també un discurs en contra de la guerra que ha mostrat les víctimes i els horrors, que ha posat en evidència les mentides i les fal·làcies de tots els actors, que ha donat espai a les opcions contràries a la guerra, fins i tot, de vegades, més espai que a les favorables, i que no ha amagat les manifestacions en contra ni les demandes de dimissió del

Govern que es van sentir al carrer o procedents de diversos sectors cívics.

Sens dubte, l'existència d'Al Jezira, una televisió amb accés al costat iraquí de la batalla⁵, va permetre que els espectadors tinguessin una visió que va estar força absent durant la primera guerra del Golf (1991). Vet aquí una altra barrera esbotzada. Sens dubte, no n'hi havia prou amb el fet que Al Jazira hi fos, calia que els mitjans de comunicació a Espanya, per voluntat pròpia o empesos, ja fos per l'actualitat ja fos per no quedar-se enrere en la competència amb els altres, decidissin usar els seus enregistraments; i això va passar a totes les cadenes, encara que en quantitats i amb contextualitzacions diferents. Per exemple, els informatius de la segona cadena de TVE en van fer molt ús sense reemmarcar la informació, fins i tot, deixant força estona les imatges soles, com suggerint una reflexió, a diferència dels informatius de la primera cadena, en què sempre hi havia una veu per sobre de les imatges que induïa una certa lectura.

També Tele-5 i Antena 3 TV van fer un ús extens de les imatges de l'horror, per exemple, de les causades pel bombardeig d'un mercat a Bagdad poques hores després d'haver passat. La informació facilitada per Al Jezira i Al Arabija també era profusament utilitzada a algunes ràdios, per exemple, a RNE.

El periodisme en contra de la guerra va denunciar, des d'abans que esclatés, les mentides i les invencions de l'administració Bush. A mesura que els informes es feien públics, eren posats en qüestió, s'atorgava credibilitat al cap dels inspectors de l'ONU i es donava espai per recollir les seves declaracions, així com les dels representants dels governs francès, alemany i rus a favor de concedir més temps als inspectors i evitar la guerra. Es recordava la responsabilitat dels governs occidentals en la permanència de Saddam Hussein en el poder i es ridiculitzaven les raons que Bush, Aznar, Palacios o Powell adduïen per anar a la guerra.

Van proliferar programes de debat en què no predominaven tècnics militars que elogiaven la capacitat destructora dels "aliats", sinó politòlegs, arabistes, activistes del moviment per la pau, etc., que desmuntaven les tesis bel·licistes.

En el periodisme antiguerres, les protestes de tot arreu contra la invasió van tenir un espai preeminent i el seguiment de l'opinió pública espanyola, que va arribar al

91% en contra, era constant. Per a les manifestacions es muntaven dispositius especials i retransmissions en directe en les quals es remarcaven les peticions de dimissió del Govern espanyol així com les diverses querelles que s'hi interposaven en contra.

Per expressar-ho impressionistament, qui mirés, llegís i escoltés aquests mitjans podia arribar a pensar que davant de la ridícula de les proves aportades per Bush i els seus còmplices, de la sòlida postura del cap d'inspectors, de l'oposició de governs amb dret de vet a autoritzar el recurs a la força i davant de la magnitud de la protesta, podia ser que la guerra no arribés a esclatar.

Tant va ser així que els suports internacionals de la Casa Blanca, tret de La Moncloa i de Downing Street, semblaven tan inexistents que quan es va saber la llista de països que van acabar aportant tropes –per pocs soldats que fossin– a l'aventura de Bush, hi va haver una sorpresa relativa. El discurs mediàtic contra els *guerreristes*, per altra part, va portar sovint a una hiperpersonalització i demonització singularitzada dels actors més citats –Bush, Blair i Aznar– fins al punt de perdre de vista raons estructurals del conflicte, tret de quan també se simplificava atorgant tot el pes de la decisió a l'interès pel petroli.

Encara més, no tan sols van cobrir la protesta pacifista, sinó que van anunciar-la i pràcticament van fer contínues crides a la ciutadania perquè hi participés, cosa que no deixa de sorprendre perquè en el passat ha estat habitual respondre que no tenien perquè informar de les convocatòries de protesta, que si de cas ja se'n farien ressò després que tingués lloc i si era de dimensions considerables. Fins i tot, programes informatius per a la gent més jove, com l'*Info-K*, de la CCRTV, van parlar de les mobilitzacions infantils i de la guerra, encara que d'una forma no tan crua com els altres canals.

En la fase prèvia van difondre tant com van poder la protesta de la gent del cinema durant el lliurament dels premis Goya i després la protesta d'actors des de la tribuna de convidats al Congrés dels Diputats.

Quan la guerra va començar, no van amagar que no havia esclatat tota sola, com si tingués una autonomia pròpia [com feia el titular de portada de *La Vanguardia*], sinó que les tropes nord-americanes i britàniques eren el subjecte actiu que les protagonitzaven, en contra de les tropes i les ciutats iraquianes.

Feien programes especials, com per exemple, el *Diari de la Guerra* a TV3, en què es parava especial atenció als ferits i morts, sobretot civils, sense recórrer a eufemismes. Eren habituals les expressions com “víctimes”, “terribles matances contra la població civil”, “sofertes”, “delmades”, “tràgiques” i es parlava de “tropes invasores”, d’“equivocacions letals i massa freqüents”, etc. No van recórrer assíduament a termes com “tropes aliades”.

Van denunciar que en les guerres tots els bàndols menteixen i usen termes no tan sols presumptament asèptics, sinó que els són favorables i, coherentment, no amagaven les atrocitats i les mentides del règim de Saddam Hussein i posaven en qüestió les informacions facilitades per totes les parts enfrontades. En moltes de les connexions amb corresponsals o enviats especials, els periodistes no només posaven en quarantena la informació que els havien facilitat, sinó que de vegades expressaven la seva més rotunda incredulitat.

Algunes lliçons sobre la cobertura de la primera guerra del Golf estaven apreses; ara bé, les conclusions pràctiques podien conduir a formes diferents d'expressió i de fer periodisme, tant en contra de la guerra, com a favor; però també, almenys en aparença, ni a favor ni en contra, d'una forma neutra, pròxima a la que es pot anomenar *professional*.

Periodismes professional i professionalista

Abans d'abordar algunes remarques sobre aquests dos tipus de periodisme, els que aquí denominem *professionalista* i *professional*, convé aprofundir una mica més en les diferències que presenten. Hi ha periodistes que mantenen –alguns potser ho pensen i altres potser no– que la seva feina no consisteix a estar a favor dels uns o dels altres, d'una posició o d'una altra, sinó que, com hem apuntat més amunt, es tracta tan sols d'explicar el que veuen, el que saben o el que han esbrinat. No sempre, encara que sí força vegades, és un argument autodefensiu de reporters que volen fer un tipus determinat d'informació, però que treballen en un mitjà contraposat a les seves idees. Altres vegades no és aquest el cas, sinó que senzillament es tracta d'una posició deontològica –i inevitablement ideològica– professional. Fins i tot, hi pot haver altres fonamentacions, però, en tot cas, hi ha un enfocament professional que no pren partit, almenys de forma explícita.

D'informacions que poden encaixar dins d'un perfil

professional n'hi va haver a totes les cadenes de televisió. Basti com a exemple demostratiu el que diu l'informe AIDEKA sobre el Telediario-2 (TVE) en el seu apartat qualitatiu: “Hay informaciones analizadas que están correctamente elaboradas pero que, asociadas a otras dentro del bloque informativo o presentadas por el responsable del TD en un determinado contexto conforman una línea editorial desequilibrada a favor de ciertas tesis o posiciones políticas o ideológicas frente a otras”⁶. El fet que hi hagi un biaix global, amb tot, no elimina la correcció de la feina específica de molts periodistes.

Ara bé, hi ha també un enfocament que, en aparença, es basa en la lògica d'explicar “les coses tal com són”⁷ –o es perceben– i construeix un discurs poc informatiu, menys formatiu, autoelogiós i presoner de la competència amb les altres cadenes –com també hem apuntat més amunt. És una pràctica que, tot i que es pot identificar en algunes peces informatives particulars, és més aviat de tipus englobant –com ho és el periodisme a favor de la guerra al·ludit per AIDEKA– fins al punt que notícies compromeses en contra de la guerra i correctament elaborades gairebé es veuen engolides per la lògica de l'espectacle i l'entreteniment.

Els trets més evidents de la batalla professionalista entre els mitjans per l'audiència van ser, per una part, les *caretes* d'obertura dels espais dedicats a la informació o als debats sobre la guerra i, per l'altra, els espais autopromocionals, d'un format molt similar a les *caretes*, amb què algunes cadenes s'anunciaven a si mateixes i els seus programes sobre el conflicte. La combinació de música i imatges a imitació dels tràilers cinematogràfics, l'anunci ostentós de la gran quantitat de corresponsals de què disposava cada cadena i amb qui es connectaria aviat per saber sempre la darrera hora sobre els últims esdeveniments, les cintes mòbils de colors a la part inferior de la pantalla donant contínuament detalls de tota mena –sense citar-ne la font i fent la promesa implícita de la millor cobertura, la guerra explicada “minut a minut”–, eren tots components de la portada d'un espectacle que atrapa i ven.

Pel que fa al contingut, els periodistes desplegats sobre el terreny s'han vist utilitzats sovint de forma gairebé absurda quan no tenien res de nou a dir i en les rutinàries rodes d'enviats especials havien d'aparèixer per explicar, de vegades, que el que veien era poc o res i, altres cops, que

aquest comandament o l'altre havia dit això o allò, però que no tenien cap possibilitat de confirmar-ho. Fins i tot, en molts casos, els periodistes denunciaven que eren probablement víctimes de la intoxicació informativa dels bàndols enfrontats —tant si eren a Bagdad, com a Kuwait, per posar dos exemples—, al cap i la fi, però, no tenien més remei que escampar el que uns i altres deien. Seria creure en un miratge pensar que de la suma de dues versions intoxicants informativament en resulta una visió equilibrada de la guerra, en lloc d'una versió doblement contaminada.

Ja podien ser conscients del fet que també en aquesta guerra, per als militars mentir pot ser una necessitat i dir la veritat, una traïció; o ja podien avisar que moltes vegades la informació que facilitaven havia passat per un filtre militar; no devia servir de gaire perquè amb les connexions s'acabaven omplint hores i hores d'emissió amb ben poc contingut i sense que permanentment aparegués una altra franja sobreimpressionada que alertés l'espectador de la naturalesa limitada, censurada, propagandística del que es deia.

S'ha de remarcar, no obstant això, que els enviats especials, lluny de donar per bones les informacions que rebien amb molta freqüència, feien servir construccions com: “sembla que...”, “segons fonts americanes...”; o recorrien al condicional per prendre distància del que transmetien, com a “les tropes angloamericanes estarien a seixanta quilòmetres de Bagdad...”. Són exemples d'informatius, en aquest cas de TV3.

Els mapes que mostraven els presumptes moviments i desplegaments de les tropes de l'un o de l'altre bàndol, o les informacions sobre els detalls *tècnics* d'armes, vehicles i tota mena de pertrets de guerra, amb comentaris sobre la seva capacitat destructiva, són també exemples de periodisme professionalista.

Per a més mostres, l'atracció per l'espectacularitat i el sensacionalisme va aflorar —encara que ni a totes les cadenes ni de la mateixa manera— arran de les imatges de les víctimes i dels vídeos dels presoners iraquians i nord-americans.

Enfront de la presumpció de “guerra neta” o de la xerrameca sobre les bombes “intel·ligents”, era una feina periodística mostrar les víctimes, l'horror. Només amb paraules no es transmet el dolor, no es comuniquen les emocions com es pot fer amb un discurs que combina paraules, imatges, sons i silencis. I això també és feina periodística. Ara bé, la

frontera que ho separa del sensacionalisme, per una part, no és nítida, i per una altra part, és ètica i complexa.

No és nítida perquè un mateix discurs és interpretat de forma diferent per diferents espectadors. On uns hi veuen espectacle i escàndol, altres hi veuen realitat. On uns hi veuen crueltat innecessària, altres veuen la crueltat en el fet, no en la denúncia. No és nítida perquè costa de dir quina és la mida que ha de tenir la reproducció de la imatge, quin el focus, el pla o l'enquadrament que traspassa la frontera del que és tolerable.

És ètica perquè té a veure amb una jerarquia de valors, no necessàriament compartits, i és complexa perquè comporta la presa de decisions en circumstàncies i contextos molt polièdrics.

Encara ho fa més complicat l'existència d'una doble moral força estesa que clama al cel quan determinades imatges de morts del primer món es mostren cruament, però no troba reprovable que es faci el mateix amb morts del tercer món. El rebuig del doble estàndard no necessàriament comporta la conclusió que mai s'haurien de mostrar imatges de dolor. Les variables psicològiques, socials i polítiques són múltiples i de pes divers segons els casos⁸. El debat sobre la pertinença de l'emissió de la nena amb els peus destrossats o les del nen sense braços que havia perdut tota la família no està tancat.

Tot i que no farem aquí una discussió que sobrepassa l'objectiu d'aquest treball, es pot apuntar que en alguns programes hi va haver una reiteració de les imatges de l'horror sense contextualització i sense la reflexió necessàries per anar més enllà de la simple commoció.

Un altre cas de doble moral va ser el de les entrevistes-interrogatori als presoners nord-americans que van posar en evidència les estratègies comunicatives dels militars d'ambdós bàndols, però que també qüestionen el quefer del periodisme de guerra. Els comandaments iraquians van operar amb la mateixa lògica que els militars dels EUA i els britànics quan van enregistrar i distribuir vídeos en què apareixien soldats nord-americans presoners. La mateixa estratègia comunicativa els va portar a permetre i facilitar —perquè està en les seves mans fer-ho— que els fotògrafs captessin imatges del dolor que causaven els bombardeigs sobre Bagdad. L'objectiu és erosionar la rereguarda de l'enemic —l'opinió pública mundial i especialment la dels Estats Units— ja sigui amb mostres de la seva feblesa

militar, ja sigui amb l'exposició del dolor que causa particularment en la població civil.

Un cas singular de presoner va ser el rescat de la soldat Lynch, que els comandaments nord-americans van vendre com una gran gesta espectacular i que tant TVE com Tele-5 van comprar. Set mesos després, la mateixa Lynch va denunciar la utilització propagandística que s'havia fet del seu alliberament que, en realitat, s'havia reduït a recollir-la de l'hospital de Nassirija, on era tractada i en el qual ja no hi havia cap soldat iraquí.

Els estratèges nord-americans perseguien el mateix quan exageraven els avenços sobre el camp de batalla i mostren les rendicions iraquianes i els presoners capturats. Amb un ull miraven l'enemic –perquè se li enfonsés la moral– i amb l'altre, la pròpia rereguarda –per tranquil·litzar-la o accontentar-la. D'aquí que el secretari de Defensa, Donald Rumsfeld, incapaç d'evitar la difusió d'imatges que contrariessin els seus esforços de legitimació de la guerra, hagués d'admetre que la “guerra és lletja” i el seu govern demanés a les televisions dels Estats Units que no emetessin les imatges que via Al Jezira –fora del seu control políticomilitar– els havien arribat.

El govern dels EUA va al·legar que les imatges vulneraven la Convenció de Ginebra sobre presoners de guerra perquè la cinta era humiliant i que les famílies dels soldats no s'haurien d'assabentar per la televisió del fet que eren presoners. Si hagués estat per les famílies, ¿com és que els militars dels EUA havien donat les imatges de presoners iraquians a les televisions de tot el món? I si era per la humiliació, ¿que no n'hi havia d'humiliació en la visió de presoners iraquians lligats amb manilles de plàstic o estirats a terra o rendint-se amb actitud suplicant? La doble moral de les autoritats nord-americanes és ja un tòpic desgastat, tant que la menció dels seus suposats escrúpols humanitaris evoquen les imatges dels presos de Guantánamo.

Ara bé, que els uns i els altres –amb dobles, triples o múltiples morals– vulnerin la Convenció de Ginebra o simplement no respectin els drets dels presoners no autoritza els mitjans de comunicació a ser-ne còmplices difonent imatges que els uns i els altres tan amablement han facilitat als periodistes. La sequera informativa que pateixen alguns enviats especials, o els mitjans pels que treballen, i la manca de llibertat real de moviments ho pot explicar, però no justificar. Informar sobre la guerra potser

hauria de comportar en més d'una ocasió negar-se a difondre peces regalades.

Tanmateix, Rumsfeld no es va sortir del tot amb la seva. En un primer moment, les televisions dels EUA, tret d'una, van fer cas al Pentàgon, i després tímidament totes van acabar mostrant-les –encara que minimitzades– amb l'argument que també era informació sobre la guerra. No van poder resistir la força de la competència per l'audiència un cop comprovat que el que havien considerat un mal –un mal servei patriòtic– ja estava fet des del moment en què una d'elles havia trencat el silenci. Es va obrir així una esquerda en la informació de la guerra als EUA per la qual va passar una claror emesa per l'espectre de la guerra del Vietnam. Els mitjans, fins i tot operant amb una lògica professionalista, no sempre estan en sintonia amb els desitjos del govern.

Arran de la polèmica sobre els presoners també es va poder notar una vegada més la diversitat dins de TVE [i de l'esbotzada]. Tant el corresponsal a l'Iraq com l'enviat especial a Qatar van explicar els intents de censura de Rumsfeld i les acusacions de doble moral que directius d'Al Jezira li van dedicar.

A les imatges dels presoners es van sumar les dels soldats nord-americans morts, i no només les facilitades per Al Jezira, sinó també les de diverses agències fotogràfiques; després arribarien els taüts.

Una novetat de la segona guerra del Golf ha estat el gran nombre de periodistes “incrustats” entre les tropes britànico-nord-americanes. En guerres anteriors n'hi havia hagut, però no tants. Més de 500 reporters, majoritàriament dels EUA, van cobrir la guerra des d'unitats militars després d'acceptar un conjunt de clàusules restrictives que els impediessin informar sobre les operacions en curs i els llocs concrets on eren fins que se'ls autoritzés fer-ho; no podien parlar de l'efectivitat de l'enemic ni de les baixes pròpies fins que s'acabés el rescat, només en termes genèrics de l'èxit o el fracàs de les operacions i havien d'admetre que el cap de la unitat podria vetar o embargar les informacions, entre d'altres constreyniments.

Un cert nombre de reporters van entendre que compartir la campanya militar fins aquell punt amb els soldats afectaria dràsticament la seva independència i que més aviat es veurien sotmesos a una variant de la síndrome d'Estocolm. No tot va ser un elogi de les forces acollidores⁹

i tampoc van tenir un gran impacte en la cobertura de les televisions que es reben a Catalunya. Tret d'algun petit reportatge sobre la vida quotidiana dels soldats, n'hi va haver un de força difós per diverses cadenes en què una unitat assetjava un conjunt de cases des d'on presumptament es defensava un grup de soldats iraquians. Era obvi que la posició de la càmera i del periodista estava en un costat i no a l'altre del combat, que no es veien els iraquians i que els nord-americans es comportaven amb molta professionalitat.

Sense desmerèixer el risc i el valor humà dels i les enviades especials, l'exalçament del propi mitjà, un dels trets més característics del professionalisme, va convertir-los en alguns casos en veritables protagonistes de les informacions. De vegades, fins al punt de recórrer a les anècdotes personals a costa de l'anàlisi, el rerefons o la discussió sobre la legalitat del conflicte. Es va assolir un punt particular d'enaltiment indirecte del mitjà arran de la mort de José Couso. Més enllà de la lògica commoció que va causar entre els companys de feina i els de la pròpia cadena, un trasbals incrementat per les discutides –i encara qüestionades– circumstàncies en què va ocórrer¹⁰, la informació sobre la mort del periodista podia haver estat més proporcionada en relació amb l'oferta arran de la mort d'altres periodistes i de totes les víctimes civils.

Conclusions

Els quatre tipus de periodisme –a favor, en contra, professional i professionalista– han estat presents, encara que en quantitats diferents i amb embolcalls diferents, a les cadenes de televisió i ràdio –i també als diaris– que es reben a Catalunya.

El periodisme en contra de la guerra ha contribuït a fer possibles grans mobilitzacions contra la campanya bèl·lica. Certament, no n'hi va haver prou per aturar-la, però l'esforç mai és en va.

El periodisme professional –i també el professionalista–, quan ha estat empaquetat adequadament, potser també hi ha contribuït. Però mal empaquetades, les informacions es poden haver convertit en màquines propagandístiques, o en narcotitzants inhibidors de la reacció ciutadana, o en naturalitzadors de la guerra, per molt que els periodistes haguessin avisat el seu públic de la lògica intoxicadora del discurs militarista.

El periodisme contra la guerra, fins i tot camuflat de professional o professionalista, i encara que estigués embolcallat d'un discurs pro-bèl·lic, pot haver servit també perquè molts espectadors veiessin a través d'aquesta esquerra el gran disbarat que era la guerra. D'aquí que moltes peces elaborades en un entorn comunicatiu no coherent amb elles també hagin tingut sentit.

Les quatre maneres de fer mereixen, certament, valoracions diferents, però totes han girat al voltant de la guerra. A favor o en contra, neutrals o aprofitant-se per construir un espectacle, però sempre atretes implacablement per l'imant voraginós que és la guerra. La buida i irrefrenable retransmissió del *llargmetratge* de la caiguda de l'estàtua de Saddam hi va posar un colofó –això sí, provisional.

La presència d'un periodisme per la pau, diferent del captiu de la guerra, ha estat certament escassa. S'ha d'informar sobre la guerra i sobre les víctimes –per cert, els soldats també en són, diferents, però en són– encara que no exclusivament i menys quan es fa un simulacre d'informació. Cal incrementar la proporció d'un periodisme que actuï més preventivament, abans que els conflictes esclatin, que no se centri en els discursos de les elits, sinó en la societat civil, tant la que pateix la guerra com la que intenta construir la pau, aquí i allà. Potser així l'esbotzada serà més sòlida i útil, menys agredolça; l'opció d'aturar la guerra serà més versemblant; la percepció de l'opinió pública serà diferent, i als governants els costarà més emprendre'n una de nova.

Notes

- ! Les observacions que s'exposen a continuació procedeixen de diverses fonts. En primer lloc, dels elements recollits per l'Observatori de la Cobertura Informativa de Conflictes de la UAB, alguns d'ells publicats al *Diari de la Pau*. En segon lloc, de les anàlisis de diversos mitjans que grups d'estudiants i professors de Ciències de la Comunicació (UAB) van fer mentre van durar les protestes contra la guerra. En tercer lloc, de l'estudi que el grup AIDEKA (www.aideka.tv) va publicar sobre el Telediario 2 de TVE, d'informes del Comité contra la manipulación informativa en TVE i del CAC. En quart lloc, diversos observatoris internacionals i, cinquè lloc, de notes pròpies. Tot i això, no es tracta d'un estudi exhaustiu de totes les ràdios i televisions, cosa absolutament fora del nostre abast, sinó més aviat d'un assaig partint dels elements disponibles. De l'articulació global de tots els elements només l'autor n'és responsable.
- 2 Sens dubte la publicació i circulació per Internet d'informació i propaganda de totes les orientacions, però particularment contrària a la guerra, va tenir un paper rellevant en la mobilització d'alguns sectors socials. Els mateixos mitjans de masses tradicionals se'n van fer ressò. Aquí no s'aborda, tot i que de ben segur que seria interessant ocupar-se'n.
- 3 Les emissions de la cadena Fox, per exemple, es van caracteritzar per abundants crides patriòtiques a favor de la invasió. O les alertes de *breaking news* a CNN simplement perquè els inspectors de l'ONU visitaven dues universitats iraquianes. Vegi's l'article a *Le Monde* (28.1.2003).
- 4 www.audiovisualcat.net
- 5 També va acabar expulsada pel govern de Saddam Hussein.
- 6 Informe AIDEKA. Tratamiento informativo del TD2 de TVE durante la guerra de Irak: 20 marzo / 9 de abril de 2003.
- 7 El que aquí qualifiquem com a periodisme *profesionalista*, potser podria ser anomenat com a periodisme "sensacionalista", però la forta base que troba en la lògica "professional" no ho aconsella.
- 8 En el número 118 de la revista *Capçalera* (novembre-desembre 2003) hi ha diversos articles de debat sobre les imatges de la guerra.
- 9 Segons publicava *El País* (6.4.2003) un reporter incrustat de *The Washington Post* va informar d'un episodi en què soldats nord-americans van matar deu civils contradient el relat oficial del Pentàgon.
- 10 En contra de nombrosos testimonis, les autoritats nord-americanes al·leguen que des de l'hotel Palestina, el dels periodistes, es van disparar trets contra les tropes nord-americanes i que per aquest motiu el tanc van llançar el projectil que va matar Couso i Prostuyk.

